

**Марија
БОКАРЕВ**

*дипломирани
инжењер технологије*

**Емилија
ВИШЊИЋ**

*професор књижевности,
новинар*

УДК: 929.52БОКАРЕВ
314.151.3-054.7(=161.1)(497.11)"19/20"

БОКАРЕВИ, РУСИ КОЈИ СУ ЛЕЧИЛИ СРПСКИ НАРОД И РАЗВИЈАЛИ ЊЕГОВУ ИНДУСТРИЈУ

АПСТРАКТ: У раду се говори о једној од породица руских емиграната које су у Србију изгледеле после Октобарске револуције. Александар Бокарев (1898-1976) био је лекар, највећи део радног века провео је у златиборском крају, а једна улица у Чајетини данас носи његово име. Наталија Бокарев, кћерка царског официра Михаила Гончарова, иако је одабрала лекарски позив и радила на Златибору, али је извесно време служдовала и у Чачку. Александров и Наталијин син Јуриј Бокарев цео радни век је провео у Фабрици резног алата у Чачку и, као један од првих инжењера, значајно допринео њеном развоју. Занимљив и вредан њагње је и животи Наталијине сестре Дарије Шербаков која је у два наврата искусила судбину емиграната, стигла до Сједињених Америчких Држава и живела 101 годину.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Руси, Октобарска револуција, емигранти, официр, лекар, инжењер, Србија, Златибор, Чачак

Највећи део живота Јуриј Јурко Бокарев, дипломирани инжењер металургије, провео је у Чачку, настањен са породицом у Железничкој улици и запослен у Фабрици резног алата. Његови преци, и са мајчине и са очеве стране, у Србију су стигли из Русије после Октобарске револуције. Као припадници грађанског staleжа они су, бежећи од бољшевика, материјална добра морали да оставе у домовини, али су своје образовање и способности понели са собом и ставили га на располагање Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, земљи чији их је народ прихватио раширених руку и отвореног срца.

**Наталија,
кћерка белогардејца
Михаила Гончарова**

Јуријева мајка Наталија (девојачки Гончаров) рођена је 17. октобра 1900. године у Владикавказу (некада Орцоникидзе) у северној Осетији. Град се налази на Кавказу, окружен је древним зидинама, кулама и изузетном природом. Кроз њега протиче река Терек чију је лепоту и снагу у песми „Тамара“¹ описао наш песник

¹ Песму „Тамара“ Војислав Илић је написао 1883. године. Она гласи: Бурни Терек шуми, тече./И срдито игра вал./ Па пред собом земљу сече/Кроз неравни Даријал./ По обали росно цвеће/Чаролијски вија сплет./Ал' где оро' небу лече./Лепши тамо ниче цвет!./ Над обалом, небу горе./

Војислав Илић. Наталијин отац Михаил Гончаров био је официр, у време њеног рођења у чину потпуковника са службом у Владикавказу. Он и супруга Екатерина су, осим Наталије, имали синове Бориса и Алексеја, а касније, 1905. године, родила им се и кћерка Дарија.

Због потребе службе Михаил је често мењао место становања, па је Наталија школовање започела у Владикавказу, а наставила у Екатеринославу, данашњем Дњепропетровску који је велики индустријско-трговачки центар Украјине. Сачувана документа откривају да се она јануара 1911. уписује у други разред Прве градске женске гимназије и да у мају 1916. са одличним успехом завршава шести разред. Годину дана касније Гончарова окончава гимназијско школовање² и

као најбоља ученица у својој генерацији добија посебну медаљу.³

У породичној архиви Бокаревих постоји и документ⁴ руског државног пуномоћника за смештај руских избеглица у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца из кога се види да је Наталија Гончаров 1918. била студент Историјско-филолошког факултета Екатеринославског универзитета. Октобарска револуција затекла је Михаила Гончарова као генерала веома блиског цару (био је чак и у његовој гарди) и носиоца високих одличја⁵, па није чудо што се његова породица нашла на удару бољшевика.

Бекство из Русије у последњем тренутку

Немири су нарастали, Михаил се борио међу белогардејцима, а истом табору припадали су и његови синови већ ставали за војску. Екатерина је са кћеркама остала код куће, (Наталија је на почетку револуције имала 17, а Дарија 13 година). Три жене, саме и незаштићене, биле су изложене нападима побуњеника и морале су да преживљавају пљачке, велика понижавања и друге видове суровости. Стање се из дана у дан погоршавало, малтретирање је постајало све чешће и жешће, а Михаил бивао све растрзанији између обавеза према цару и отацбини и бриге за женски део породице. Схвативши да ће му жена и кћерке страдати уколико ништа не предузме, успео је да их у

Тамарин се диже двор,/Сваке ноћи, сваке зоре,/Ту је шала, смеј и збор./ Ту се свако жељом слади,/да угове само њој,/И царица, шале ради,/Диже једном пехар свој./ Бурни Терек јури брже./Бруји, тутни Даријал/И Тамара пехар врже/У срдити, мутни вал./ „Гле! Ко златни пехар јако, Над ким влада моја моћ,/Нека смело пође тамо,/За насладе једну ноћ./ Па нек љуби моје очи,/Нека гди вити стас;/Нека зора са истока/загрњене нађе нас!“/ Што у њеном беше гласу./То подсмешљив тврди лик./И све стаде у ужасу./Игра, шала, смех и клик./ Ал' се диже спрам престола/Дагестански млади кан,/Око му је пуно бола,/Ко јесенски, мутни дан./ Он се нагло из сна трже./Отуривши чибук свој,/Па на срце руку врже,/И овако рече њој:/ „Алах знаде шта је стваро./Његова је света моћ!/Ја те љубим, ох Тамаро!/Буди са мном једну ноћ.“/ Опет жагор разви крила,/И сантура звони с њим,/И свечано са наргила/Дизао се хладни дим./ А кад сутра на висини/Милозвучни сину дан./Хладној реци, у дубини,/лежао је млади кан./ И Терек се чисто жури,/па срдито баца вал,/И са пеном даље јури/Кроз неравни Даријал...

У поезији Војислава Илића често се срећу митови и легенде са разних страна света (индијски, арапски, персијски, кавкаски, германски, словенски) и из разних периода. Инспирацију за песму „Тамара“ очигледно је пронашао у једној од легенди везаних за грузијску царицу Тамару Велику (1166-1212), кћерку Георгија III, која је владала Грузијом од 1184. до 1212. године. Њена владавина се сматра златним добом ове државе. Тамара је била велика заштитница црква и манастира.

² Сведочанство екатеринославске градске женске гимназије о завршених осам разреда гимназије за Наталију Гончаров, издато 4. маја 1917. године.

³ Медаља „Государине императрице Марје Феодоровне“ (руска царица, мајка последњег руског цара Николаја) сачувана је у заоставштини Наталије Бокарев.

⁴ Потврда руског државног пуномоћника за смештај руских избеглица у Краљевини СХС од 22. септембра 1921. године, број 2344.

⁵ Потомци Михаила Гончарова чувају Орден Св. Василија IV реда са мачевима који је он добио за заслуге у ратовима.

последњем тренутку евакуише из земље. По свему судећи то десило 1920, а годинама касније Наталија ће синовљевој породици открити на који начин је Михаил организовао њихов одлазак. Два козака су, према њеним сећањима, добила задатак да их на коњима одведу до Новоросијска и укрцају на брод. На једном коњу је, поред коњаника, седела Екатерина, на другом Наталија. Дарију, која је била болесна и имала високу температуру, сместили су у носиљку коју су коњаници држали између два коња. Иако им је носиљка отежавала кретање, коњаници су настојали да иду касом. Успели су да стигну у последњем тренутку и путнице сместе у брод.

Голгота Екатерине и њених кћерки се наставља. Даријина болест се током путовања погоршавала. Када су, најзад, стигле до острва Лемнос⁶ где се налазило прихватилиште за руске избеглице, испоставило се да је девојчица у међувремену зарадила пегави тифус. Епидемија се ширила логором, све избеглице су ошишане до главе, али није познато да ли су и Екатерина и Наталија оболеле од ове тешке болести.

Србија, друга домовина

После више од два месеца провелих на Лемносу, стигао је нови распоред.⁷

⁶ Најсеверније острво у Егејском мору на коме се двадесетих година прошлог века налазио логор за прихват руских емиграната. Слични војни логори, подигнути у Првом светском рату, постојали су и у Египту и на Кипру, а о смештају избеглих Руса старала се Влада Велике Британије.

⁷ Британци нису имали намеру да дуго задрже избеглице у прихватилиштима, нити да их пребаце у своју земљу, већ су повели дипломатску акцију са циљем да их сместе на подручје Краљевине СХС. У договору са властима Краљевине, Британци су одредили да се транспорт избеглица са Лемноса обави у етапама. Сваких пет дана по 500 људи је паробродом стизало у Солун, а одатле слато у градове и села Краљевине СХС. Тако је у јесен 1920. године у Краљевину СХС са Лемноса стигло између 9.000 и 10.000 нових

Тако су се њих три обреле у Србији која Екатерини и Наталији постаје коначно, а Дарији привремено станиште. Оно мало новца што су успеле да понесу из Русије убрзо нестаје, те су морале да се боре за преживљавање. Срећом, Наталија је умела да шије и добро је говорила француски, па се убрзо запослила код једног обућара где је шила лица за ципеле, а уз то је држала и часове страног језика. Захваљујући краљу Александру Карађорђевићу, који је био веома благонаклон према избеглицама из Русије, а и фамилијарно везан⁸ за руску царску породицу, добијале су и извесну помоћ од државе, па су некако успевале да саставе крај с крајем. У Београду су изнајмиле стан у Улици Станоја Главаша 13, у коме ће Екатерина провести остатак живота. После пораза белогардејаца, за Михаила и његове синове није било опстанка у Русији, па су и они кренули у емиграцију и прикључили се женском делу фамилије. Борис се у Београду кратко задржао, јер је продужио за Париз где се трајно настанио, док је Алексеја животни пут одвео чак у Аргентину. Михаил остаје са женом и кћеркама у Београду, где је радио као службеник у пошти, а када је умро сахрањен је на Руском гробљу.

Дарија, која је у Русији прекинула школовање, образовање је наставила у Марјанском донском институту⁹ у Белој

избеглица. Био је то трећи по реду имиграциони талас, од укупно пет. (Мирослав Јовановић, *„Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924“* (Београд: Стубови културе, 1996), 115, 116)

⁸ Кнегиња Јелена, једина кћерка Петра Првог Карађорђевића, била је удата за великог кнеза Ивана Константиновича Романова, унука цара Николаја. Осим преко сестрине породице, Александар Карађорђевић је за царску Русију био везан и образовањем које је стицао у војним школама у Петрограду.

⁹ Руска заједница у Белој Цркви отворила је чувени Девочачки марјански донски институт који је од 1920. до 1941. године завршило више од 1.000 девојака из породица руске интелигенције и аристократије.

Цркви. По завршетку ове школе определила се за студије хемије, али су јој после треће године оболела плућа, па је морала да напусти факултет. Завршила је шнајдерски курс, а умеће које је на овај начин стекла биће јој током каснијег живота од велике користи.

Наталија је 1921. у Београду започела студије медицине, а диплому је стекла 1929. године.¹⁰ Стажирала је на Другом интерном одељењу Опште државне болнице¹¹, а извесно време радила и на Одељењу судске медицине. Од тадашњег управника болнице др Антића добија најбољу препоруку за будући рад. Децембра 1929. године добија дозволу¹² за обављање приватне лекарске праксе, а 1936. у апотеци магистра фармације Ивана Бранковића у Панчеву завршава и једномесечни апотекарски курс.¹³ У Наталијиним „службеничком листу“¹⁴, издатом од стране СНО у Чајетини, наведене су следеће квалификације: медицински факултет, апотекарски курс и знање француског језика.

Александар Бокарев - емигрант из Харкова

Свог будућег супруга Александра Сашу Бокарева Наталија је упознала на факултету. И он је студије у Београду започео 1921. године, а на зближавање двоје младих сигурно су утицали заједничко порекло и избегличка судбина. Венчали су се 1925. године, а из венчаног листа¹⁵ се види да им је један од кумова био Владимир Ребров, руски емигрант и студент шумарства, који ће неколико година касније постати супруг Наталијине сестре. У изводу из Књиге венчаних Наталије и Александра уписан је, у својству „пуномоћника“, и Владимир Толстој¹⁶, близак сродник великог руског писца. Неколико година касније супружници Бокарев и званично постају држављани Краљевине СХС.¹⁷

Александар је рођен 25. августа 1898. у Харкову, данашњој Украјини.¹⁸ Писаних докумената о његовом детињству и младости у отаџбини нема, али породични албуми садрже уредно сложене фотографије на основу којих је могуће

¹⁰ Диплома Универзитета Краљевине СХС, Медицинског факултета у Београду, број 6173, од 20. новембра 1929. године, потврђује да је Наталија постала доктор медицине.

¹¹ Уверење да је Наталија постављена за лекара волонтера Другог интерног одељења, издато од стране Опште државне болнице 8. новембра 1930. под бројем 21037.

Лекарска легитимација Краљевине СХС број 48 којом се потврђује да се Наталија налази у служби управе Опште државне болнице као лекар Другог унутрашњег одељења.

¹² Решење Министарства социјалне политике и народног здравља бр 12330, од 18. децембра 1929, којим се Наталији Бокарев одобрава приватна пракса.

¹³ Уверење апотеке магистра фармације Ивана Бранковића из Панчева о завршеном апотекарском курсу који је др Наталија Бокарев обавила у његовој апотеци у времену од 1. октобра до 1. новембра 1936. године.

¹⁴ Службенички лист ФНРЈ, установа Чајетина, број 85 (недостаје датум).

¹⁵ Извод из Матичне књиге венчаних, број 84, издат 21. априла 1954. у Београду, општина Палилула.

¹⁶ Познато је да су унучи Лава Толстоја, Илија и Владимир, после Октобарске револуције емигрирали у Србију. Илија је живео у Београду, а Владимир у Новом Бечеју, све до 1945. године када су се са породицама вратили у отаџбину. Тако је настала родословна линија тзв. „српски Толстојеви“. Илија је отац Никите Толстоја, чувеног слависте, рођеног у Вршцу 1923. године. Широм света данас живи више од 200 потомака Лава Толстоја и његове супруге Софије који су изродили тринаесторо деце.

¹⁷ Потомци поседују препис уверења о држављанству др Александра Бокарева, који је издат у Чајетини, под бројем 1810, од 1. новембра 1948. године. У овом документу је наведено да је др Александар Бокарев постао држављанин Краљевине СХС Решењем Министарства унутрашњих послова број 11086, од 20. маја 1929. године. Сачувано је и уверење о држављанству Наталије Бокарев, број 2524, издато у Чајетини 27. априла 1950. године.

¹⁸ О времену рођења Александра Бокарева сведоче два документа: његов и Наталијин венчани лист и уверење о држављанству издато под бројем 249 у Краљевини СХС.

бар делимично реконструисати ове делове његовог живота. На почетку албума су фотографије његових родитеља, Михаила и Јелене, који су, по свему судећи, припадали грађанском и добростојећем сталелазу. Александар је био њихов једини син.

На фотографијама се такође види да је Александар био наочит младић, увек брижљиво одевен и, рекло би се, пристojног понашања. Такође се може закључити да је био веома друштвен и да је волео спорт. Препознајемо га у фудбалском дресу, са тениским рекетом, у групи бициклиста или у чамцу међу младим веслачима.

У Русији је завршио основну и средњу школу и започео студије медицине.

Октобарска револуција је прекинула његово школовање. Породици је касније причао да је из Русије побегао после напада болшевика на њихову кућу који се догодио док је са пријатељима мирно седео на тераси и разговарао. Имао је тек толико времена да кроз задњи излаз побегне из куће. Није стигао ни да се поздрави са родитељима, што га је тиштало читавог живота. Никада их више није видео, јер је Русија дуго после револуције била одсечена од света и међусобне везе сродника нису биле могуће. Сви су изгледали да је Александар много касније успео да успостави посредну везу са оцем и мајком који су у међувремену доста остарили.

На који је начин Александар успео да изађе из Русије и стигне до Србије његовим потомцима није познато. Као и остале емигранте чекао га је тежак период обележен борбом за преживљавање. Радио је физичке послове на грађевинама – копао, зидао, малтерисао. Као и остале

руске избеглице, добијао одређену помоћ од државе.¹⁹

Године 1921. уписао се на Медицински факултет у Београду, а из тог времена сачуване су фотографије зграде факултета, Анатомског института, Антитуберкулозног диспанзера, Бактериолошке станице, као и слике студената на вежбама. Дипломирао је 1929. године, када и његова супруга Наталија.

Службовање широм Србије

Супружници Бокарев лекарску каријеру започињу у селу Бељини, Космајском срезу, где се задржавају две године. Од 1931. до 1933. службовали су у Краљевом Селу²⁰ код Књажевца, ту им се родио син, а фотографије сведоче да је Александар у овом месту постао члан Соколског друштва и да је са друштвом често одлазио у лов.

Бокареви се у Бељину враћају 1933, где Наталија и Александар раде све до 1941. године. По свему судећи, а најпре по фотографијама из тог периода, живот Бокаревих у Бељини био је веома угодан. Становали су у најлепшој згради у месту, у којој су се налазили Дом здравља и стан за лекаре. Уважавани и поштовани, били су позивани на разна славља, дружили

¹⁹ За финансирање избеглица средства су издавале Краљевина СХС, Велика Британија и Француска, а распоређивала их је Државна комисија. Без обзира на то што су укупна средства била велика, до појединачних избеглица долазила је веома скромна помоћ, којом често нису могле да покрију ни основне трошкове. Месечну помоћ добијала су лица која нису имали стално запослење и она чија месечна зарада није прелазила 400 динара, што је било одређено као граница која је представљала животни минимум. (Мирослав Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924* (Београд: Стубови културе, 1996), 247, 255, 256)

²⁰ Ова варошица је неколико пута мењала име. Најпре се звала Краљево Село, потом Андарејевац, да би 1945. године добила име Минићево, по народном хероју Милуну Минићу.

се са учитељском и свештеничком породицом, али и са осталим мештанима. У дворишту, иза здравствене станице, налазио се омањи базен на коме су током лета проводили много времена. У госте су им често долазили рођаци и пријатељи из Београда, а волели су и да фијакером праве излете по околини. У Бељини су се упознали, а потом и спријатељили са Тинком²¹, супругом песника Владислава Петковића Диса, чији је други муж био Наталијин колега.

Када је почео Други светски рат Александар бива мобилисан, а убрзо, после такозваног априлског рата и капитулације Југославије, заробљен и одведен у Stalag 9с, логор у немачком месту Bad Sulza. У логору ради као војни лекар и због тога има нешто боље услове од других заробљеника – своју собу на чијим зидовима може да држи породичне фотографије. У истом логору налазио се познати архитекта Григорије Самојлов.²² Ба-вио се и сликарством, а ликове Наталије и Јурија, са фотографије која је красила зид логорске собе, овековечио је на сликарском платну.²³ Међу пријатељима које је стекао у логору био је још један уметник, извесни Р. Втобеcker²⁴, који је урадио

његов портрет, а у левом углу цртежа написао „а mon ami le docteur Bokarev, Bad Sulca 4/2/42“ („Мом пријатељу доктору Бокареву, Бад Сулца 4/2/42“).

По завршетку рата породица Бокарев је поново на окупу. Наталија и Јуриј су цео рат провели у Бељини, а после ослобођења она је мобилисана од стране Југословенске армије и као војни лекар остала са партизанима до 23. фебруара 1946. године.

Пошто је истекао њен једногодишњи боравак у ЈА, Бокареви службују у општини Барајево да би 1948. одлуком Министарства народног здравља НРС из Београдског среза били распоређени на рад у Чајетини. Међу сачуваним документима налази се решење Министарства народног здравља НРС, број 4861, од 28. маја 1948, „којим се Наталија Бокарев, лекар здравствене задруге²⁵ у Божда-

²⁵ „Највећи број руских лекара опште праксе на територији садашње уже Србије радио је у здравственим задругама које су у периоду између два светска рата одиграле значајну улогу у обезбеђивању здравствене заштите и подизању здравствене културе становништва, нарочито у селима... У периоду после Првог светског рата, у разореној и опустошеној земљи, а поготово на селу, поред тешких привредно-економских, требало је решавати и крупне социјално-здравствене проблеме. У таквим условима на предлог младог лекара др Гаврила Којића, приступило се оснивању здравствених задруга и њихових здравствених установа (амбуланте, здравствене станице, домови здравља) на основама на којима су пословале земљорадничке задруге. Чланови здравствених задруга су имали обезбеђену здравствену заштиту (лекарски прегледи, јевтинији лекови, помоћ при порођају, саветовалиште за труднице и мајке са малом децом, покретне зубне амбуланте, спровођење имунизације). Активност здравствених задруга је обухватала такође рад на здравственом просвећивању, организовање и спровођење акција на асанацији насеља и унапређењу хигијенских услова живота путем уређивања домаћинстава и економских дворишта, изградњу јавних објеката за снабдевање водом, изградњу нужника, организовање домаћинских течајева за женску омладину и др. Износ месечне чланарине зависио је од броја чланова породице и од тога каква су се права желела остварити. Прва здравствена задруга је основана 1921. године, а њихов број је стално растао, да би 1939. године износио 87, са 97 задружних лекара. Здравствене задруге су, нарочито у почетку, радиле у веома скромним условима, у неодговарајућим зградама, често по приватним сеоским кућама, адаптираним кафанама... Временом су, у 37 здравствених задруга, задругари сопственим средствима и радом

²¹ Христина Тинка Павловић (1892-1968) удала се за Владислава Петковића Диса када је имала 19 година и са њим родила двоје деце. Кћерка Гордана је умрла као дете, од последица пожара који је сама изазвала ложећи ватру, док је син Мутимир завршио права и за време Другог светског рата припао Равногорском покрету. После ослобођења кратко је живео у Београду, али му се убрзо, на мистериозан начин, губи сваки траг. Тинка се, као удовица, удала за Ивана Морозова, руског емигранта и лекара.

²² Григорије Самојлов (1904-1989) је руски емигрант и познати архитекта. Његових радова има широм Србије, а међу њима су зграде Машинског и Технолошког факултета у Београду, палата Пензионог фонда чиновника и служитеља Народне банке Краљевине Југославије на Теразијама, фабрике и виле породице Теокаровић у Вучју, као и Црква Светог Архангела Гаврила на Топчидерском гробљу.

²³ Слика Григорија Самојлова, на којој су ликови Наталије и Јурија, налази се у дому Марије Бокарев у Чачку.

²⁴ Аутори рада нису успели да више сазнају о овом уметнику, па је једини траг о њему цртеж који се чува у породици Бокарев.

ревцу²⁶ одређује на обавезну службу Среском народном одбору у Чајетини, Срез златиборски, на рок од годину дана“. Наталија постаје други срески лекар, а Александар санитетски инспектор. Као једини лекари у овом крају, радили су све могуће послове. Она је 1953. постала управник Дома здравља у Чајетини, док је он био на дужности управника диспанзера на Партизанским Водама и других здравствених установа. Становали су на Палисаду, у доста старој и оронулој кући без воде и са пољским WC-ом. Наталија је и по најгорем времену морала да пешачи на посао у Чајетину.

Нарочито је тешко било зими када би нападао велики снег, а њих двоје хитали на коњима до најудаљенијих села и болесника. Били су и бабице и хирурзи и зубари. Дешавало се да оболелима од шарлаха морају да изврше трахеотомију како би им спасили живот док не стигну до већих здравствених центара, као што је Ужице, где су хирурзи завршавали посао. На Златибору остају знатно дуже него што је планирано - он до краја живота, а она до 1958. године која је означила и крај њихове брачне заједнице. После развода, Наталија се сели у Чачак где ради још годину дана као управник Здравствене станице број 4 у тадашњој Улици Ратка Митровића, да би потом отишла у пензију. Баш у то време умире у Београду њена мајка Екатерина, па је, да би се решило Наталијино стамбено питање, стан у Главашевој улици замењен за стан у Чачку, али се убрзо показало да је вла-

жан и непогодан за живот. На бољи стан морала је да чека више од две деценије, а преко Удружења пензионера добила га је тек у 80. години живота. У комфорном стану у Балканској улици живела је непуних шест година. Преминула је 1986. године и сахрањена је на Чачанском гробљу. Током живота у Чачку бавила се унуцима, редовно посећивала културна дешавања и остала упамћена као веома образована и отмена жена која је мало говорила о својој прошлости.

Александар се женио још два пута. Са другом супругом, мештанком Даром, почео је на Палисаду да гради кућу, али је она после неколико година умрла. Кућу је поклонио трећој супрузи Милки, такође из златиборског краја, са којом је живео до смрти. Преминуо је 1976, почива на гробљу у Чајетини, а житељи овог места су једној улици доделили име свог омиљеног доктора Саше.

Јуриј, један од првих инжењера у чачанској Фабрици резног алата

Наталија и Александар су имали само једно дете - сина Јурија кога су сви од малена звали Јурко. Рођен је 2. децембра 1931. године у Краљевом Селу. Две године после његовог рођења родитељи су са службом прешли у Бељину, где је дечак похађао школу која се налазила у непосредној близини зграде у којој су Бокареви становали.

По завршетку основне школе 1941. године, Јурко одлази у Београд, станује са бабом у Главашевој улици, а доста времена проводи и са тетком Даријом која није имала децу, а која је са мужем живела у близини. Требало је да похађа Другу београдску гимназију, али она неко време

изградили домове здравља, наменски зидане за потребе оваквих установа. Неки од њих су имали и мали стационар од пет до десет кревета, неки и породилишта (дом здравља се налазио у Лазаревцу, Бељини и др). Ту је обично био и стан за лекара.“ (Др Стеван Литвињенко, *Руски лекари у Србији и Црној Гори* (Београд: Српско лекарско друштво, 2007), 36, 38, 39)

²⁶ Насеља Бождаревац је, као и Бељина, припадало општини Барајево.

није радила, јер је зграда била оштећена приликом шестоаприлског бомбардовања, па је кренуо у Девету београдску и у њој завршио прва два разреда. У међувремену је зграда делимично оспособљена за наставу, те он гимназијско школовање наставља у престижној Другој београдској гимназији²⁷, на шта је био веома поносан.

После ослобођења су, ради обнове ратом разорене земље, организоване радне акције, а у једној од њих, на изградњи омладинске пруге Кучево-Бродице 1948. године, учествовао је²⁸ и Јуриј Бокарев и то као ученик седмог разреда гимназије.

После матуре уписао се на Технолошко-металуршки факултет у Београду, а током студија обавезну једномесечну праксу обавља у железари у Зеници. Летње распусте делимично проводи на Златибору, код родитеља, али одлази и на море са феријалцима. Већ на првој години факултета Јуриј упознаје Марију Баудиш²⁹, студенткињу из Чачка, са којом ће касније почети да се „забавља“. Наставни програм је током прве две године за све студенте био исти, да би потом бирали између технолошког и металуршког смера. Марија је постала инжењер технологије, док је Јуриј одабрао металургију.

²⁷ Друга београдска гимназија основана је 1870, као Палилулска полугимназија, и током свог постојања више пута је мењала локације и називе. Од 1910. до 1960. године радила је, са прекидом између 1941. и 1945, у Македонској улици, на месту где се данас налази нова зграда „Политике“. Из наставничког кадра Друге београдске регрутована су 43 члана САНУ. Године 2007. Влада Србије је прогласила ову школу, поред Крагујевачке гимназије, Математичке гимназије у Београду и Карловачке гимназије, за школу од националног значаја. (Миодраг Влајковић, *Сјео јодина Друге београдске гимназије 1870-1970*, 7, 9, 10, 11, 53)

²⁸ Картица са радне акције Кучево - Бродице, 1948. година.

²⁹ Марија Баудиш је унука чачанског индустријалца Стевана Крена. Њена мајка Емилија била је Стеванова најмлађа кћерка. Отац, Јосиф Баудиш, дипломирани инжењер технологије и машинства, стручњак за производњу папира, дошао је из Аустрије у Чачак када га је фирма „Пантић и друг“ ангажовала да оснује и пусти у рад фабрику хартије. Баудиш је био и њен први директор.

Њихова веза је крунисана браком августа 1958. године.

После стицања дипломе³⁰ Јуриј одлази на одслужење војног рока у Сурдулицу, где проводи нешто мање од годину дана, да би се јавио на дужност у чачанској „Слободи“ која га је стипендирала за време студирања. У овој фабрици, међутим, остаје једва два месеца, јер за њега велико интересовање показује Фабрика резног алата³¹ којој су били потребни високостручни кадрови. ФРА је „Слободи“ отплатила стипендију коју је Јуриј дуговао, а његова породица је одмах добила већи стан.

Јуриј Бокарев је био један од првих инжењера ФРА и у њој је провео цео радни век. Фабрика је из дана у дан расла, ширила се и усавршавала свој асортиман, успостављала везе са светом и слала своје стручњаке на разне специјализације. Тако је 1962. ФРА инжењера Бокарева послала у САД на шестомесечно стручно усавршавање³², у организацији Department of State, Agency for International Development из Вашингтона. Ову прилику су, такође, искористили „Застава“ из

³⁰ Диплома Технолошко-металуршког факултета Универзитета у Београду, број 644, од 15. јуна 1959. године. Диплома Техно

³¹ Од предузећа „Боба Милетић“, које је ликвидирано, средином прошлог века настала је мала радионица за производњу урезница и нарезница. Директор Живко Русмир био је радник, али је поседовао велику енергију и имао визију. Он је, заједно са својом екипом, за кратко време успео да створи омању фабрику. Већ 1956. у њој је било запослено 200 радника, а годину дана касније алати који су у њој настајали стизали су до тржишта Кине и Бразила. Између 1975. и 1980. ФРА је била једна од највећих и најуспешнијих фабрика ове врсте у Југославији, а запошљавала је 4.500 радника. (Милан Ђоковић, *Десет јодина развоја Фабрике резног алата*, Чачак, 1963, 11-15)

³² Од стране организатора (Department of State, Agency for International Development) у Београду је 21. маја 1963. издата потврда да је Јуриј Бокарев у периоду од 27. августа до 6. фебруара 1963. године завршио специјализацију из области "Serial production of twist drills, thread taps and dies and cylindrical gages".

Крагујевца и „Југоалат“ из Новог Сада, па је Јуриј отпутовао у друштву двојице новосадских и једног крагујевачког инжењера. Пошто је седиште организације било у Вашингтону, они су се у њему задржали десет дана, добили план специјализације, а преостало време искористили за упознавање града. Потом су упућени у град Рочестер, у држави Њу Јорк, где су, посредством Rochester Institute of Technology, пет месеци провели у фабрици „Alliance Tool & Die Corporation“. У локалном листу³³ објављен је пригодан чланак са фотографијом четворице југословенских инжењера.

У оквиру специјализације, фабрика у Рочестеру је за наше инжењере организовала и низ семинара широм источне обале САД, па су њих четворица имали прилику да посете многе градове и већи број америчких држава.

Током боравка у Америци Јуриј је, од 27. августа 1962. до 7. јануара 1963, водио дневник из кога се доста може сазнати о САД, америчким градовима и људима. Пре истека специјализације директор фабрике је инжењеру из Чачка понудио да остане и ради у његовој фирми, уз веома повољне услове, али се он определио за повратак у ФРА. Када су се враћали у домовину, Југословени су себи приуштили путовање великим бродом који је у то време представљао праву атракцију, јер је имао неколико цркава за разне вероисповести, базене, тениска игралишта, банку, продавнице и друге садржаје.

Ради стручног усавршавања Бокарев је доста времена провео и у фабрикама Böhler у Аустрији и Poldy (Кладно код Прага) које су се сврставале међу највеће

произвођаче челика, а 1964. је месец дана боравио у Москви, у једној познатој фабрици резног алата. Са ових специјализација је доносио нова знања и примењивао их у чачанској фабрици. На пракси у СССР, на пример, имао је прилику да се упозна са новим поступком у технологији брзорезних челика. Упрошћено речено, то је технологија при којој се штеди скуповени брзорезни челик тако што се само крајеви урезница праве од скупог материјала док се средина, поступком такозваног тупог варења, израђује од обичног челика. По повратку у ФРА, где су до тада целе урезнице израђиване од скупог челика, он је колегама пренео шта је видео у Русији, па је убрзо и у чачанској фабрици разрађен нови поступак и на тај начин остварене милионске уштеде.

У раздобљу од 1970. до 1980. Јуриј је, заједно са колегама Радивојем Премовићем и Радованом Шукиловићем, формирао и пустио у рад модерну калионицу која је била опремљена роботиком, тако да се у њој челик калио без утицаја људског фактора. Пре овога дуго је боравио у Бирмингему (Енглеска) где се упознао са најновијим достигнућима у овој области.

У једном периоду ФРА је била проглашена за најбољу фабрику те врсте у земљи. Тада јој је у посети био и Вељко Влаховић, председник ЦКСКЈ.

Своје знање из области термичке обраде инжењер Бокарев је пласирао на семинарима и саветовањима које су организовали Југоенергетик, Савез инжењера и техничара за заштиту материјала, Алат – пословно удружење југословенске индустрије алата и друге струковне организација, а у зборницима реферата са ових скупова објавио је велики број стручних радова.

³³ Лист „Rochester Democrat and chronicle“, 13. новембар 1962, 23.

Извесно време Јуриј Бокарев је био директор сектора контроле у ФРА. За заслуге у раду 1973. године добио је Орден рада са сребрним венцем,³⁴ а за 20 година проведених у фабрици награђен је седмодневним путовањем у СССР.

Као стручњак за термичку обраду био је члан Југословенског комитета за термичку обраду материјала. Одлично је говорио два страна језика - руски је научио од родитеља, а енглески на курсевима и током боравка у Америци. Био је члан Друштва српско-руског пријатељства, у време када се на његовом челу налазила Десанка Максимовић. Учествовао је у оснивању и раду кајакашког клуба у ФРА и био активан у планинарском и Ауто-мото друштву.

Посета тетки Дарији Шербаков у Америци

Јуриј је волео да путује и са супругом је често одлазио у иностранство. На једно од најлепших путовања кренули су 1987. године, када су посетили Канаду и источну обалу САД, а потом 15 дана били гости Јуријеве тетке која је живела у Ричмонду, у америчкој држави Мејн. Дарија је у Београду боравила све до завршетка Другог светског рата, а онда је, уплашена због доласка руских војника и оптерећена сећањем на страхоте које су мајка, сестра и она доживеле у домовини од бољшевика, одбегла из Србије, обрела се у Аустрији и у прихватиштима за „царске Русе“ остала до 1952. године.³⁵

³⁴ Указ председника СФРЈ Јосипа Броза Тита, број 206, од 6. децембра 1973, којим је Јурију Бокареву додељен Орден рада са сребрним венцем.

³⁵ Марија Бокарев је, по повратку из Америке, забележила оно што је њој и њеном мужу Дарија Шербаков испричала о свом животу. Рукопис није објављен.

Извесно време, одмах после ослобођења, живела је у околини Лијенца, на граници Источног Тирола, и била сведок страдања више хиљада козака³⁶ пореклом из јужне Осетије. Пошто су на сопственој кожи после Октобарске револуције осетили суровост бољшевика, козаци су надирање Немаца 1941. године доживљавали као ослобођење, па их се велики број прикључио њиховој војсци. По завршетку рата су се заједно са Немцима повлачили према Берлину, а у Аустрију су стигли преко Италије, заједно са женама, децом, коњима и понеком камилом. Њихову судбину су, међутим, запечатили „велика тројица“ - Рузвелт, Черчил и Стаљин - који су 1945. у Јалти склопили тајни споразум о њиховом испоручењу Црвеној армији и враћању у Москву. Козаци, ужаснути сазнањем да не могу да остану на Западу, одбијали су да се врате у Совјетски Савез, па је између њих и британских војника, који су крајем маја стигли у Аустрију да би обавили испоруку, дошло до сукоба. Отпор голоруких козака оружаном сили унапред је био осуђен на пропаст, а Енглези су према њима испољили велику суровост.³⁷ Силом су их укрцавали у возове, убијали бајонетима и газили тенковима. Из страха од повратка у земљу из које су побегли, многи козаци су извршили самоубиство, скочивши у Драву, а они који су транспортовани убијени су када су стигли у СССР, или су их послали да скончају у сибирским логорима.

Ужасну судбину доживели су и емигранти који су из Русије избегли још 1917. и били руски, а не совјетски грађани. У Аустрији је, у ствари, од 1944. до 1945. године било више избегличких

³⁶ Harald Stadler/ Martin Koffler/ Karl C. Berger, *Flucht in die Hoffnungslosigkeit/ Die Kosaken in Osttirol*, (Wien, Bozen : Studien Verlag Innsbruck, 2005), 9-18, 34

³⁷

логора. У њима су прихватане избеглице које су желеле да спрече било први, било поновни сусрет са большевицима. Тако се у тим логорима нашло и пуно „царских Руса”, не само из Србије него и из других земаља. Међу њима је била и Дарија.

Када су се разрачунавали са козацима, Енглези нису обраћали пажњу да су ту и „царски Руси”, па су се и према њима понашали на бруталан начин: убијали их, хапсили и враћали у СССР. Дарија се неким чудом спасла, заједно са једном женом, тако што су се сакриле у штали, у пласт сена. Затим је преко Алпа успела да приђе италијанским партизанима. Када се ситуација смирила, вратила се у Аустрију. Ту је, посредством Међународног црвеног крста, сазнала да је њен муж Владимир Ребров погинуо током рата. Од 1945. до 1952. живела је у Келербергу, у Корушкој, где је упознала козачког официра Косту Шербакова и удала се за њега. Костин животни пут био је изузетно узбудљив. У Петербургу је завршио војну академију и постао цењен и добро плаћен официр у царевој гарди. После Октобарске револуције пребегао је у Југославију, где је био у служби краља Александра Карађорђевића.

Из Аустрије супружници Шербаков, теретним бродом и са по три долара у џепу, одлазе у САД. У прихватишту за руске избеглице, које је у близини Њујорка држала кћерка Лава Толстоја³⁸, могли су да бораве шест месеци, јер се сматрало да је тај период довољан за проналажење

посла. Захваљујући томе што је умела да шије Дарија се запослила у фабрици купаћих костима. Шербакови су у Њујорку остали све до одласка у пензију, а потом се преселили у Ричмонд у коме је живео велики број руских емиграната.

У време када су Бокареви боравили у Ричмонду Коста није био у животу, а Дарија је имала је 84 године и пензију од свега 500 долара, пошто се запослила у зрелим годинама и успела да стекне само 16 година радног стажа. Живела је у изнајмљеном стану у коме је све подсећало на Русију из царског времена. Изнад њеног радног стола налазила се слика цара Николе са козачким официрима, међу којима је био и Коста Шербаков, а на другом зиду фотографија краља Александра Карађорђевића са сином Петром. Даријину библиотеку чинило је мноштво књига из царске Русије.

Стара Русиња се добро држала, водила рачуна о свом изгледу и имала изванредно памћење. Сродницима из Чачка је испричала шта је све доживела на путу од Србије до Америке. Најпотресније је, без сумње, било њено сведочење о страдању козака у Аустрији, а баш тих дана је у штампи³⁹ прочитала да је у Лијенцу обележена годишњица овог несрећног догађаја. Од ње су Јуриј и Марија и сазнали да у Пегецу, предграђу Лијенца, постоји козачко гробље. Они су, из породичних разлога, често одлазили у Аустрију, а када су први пут после повратка из Америке тамо отпутовали посетили су козачко гробље и још једном, овога пута од старог козака-чувара, слушали о несрећној судбини козака из царске Русије.

³⁸ Вероватно је реч о Александри Толстој (1884-1974), познатој по надимком Саша. Била је учесник Првог светског рата из којег је изашла са чином пуковника и високим одликовањима. После рата је била директор Толстојевог музеја у Јасној Пољани. Из Русије је отишла 1929. године, населила се у САД и основала Толстојеву фондацију. Помогла је многим интелектуалцима који су емигрирали из Русије да у Америци стану на своје ноге, а међу њима су били Набоков и Рахмањinov.

³⁹ Дарија Шербаков је редовно добијала новине „Новое русское слово“ које излази у Њујорку на руском језику. У броју од 23. јуна 1987. изашао је чланак „Годишњица трагедије руских козака“.

Године 2005. Марија је, за време боравка у Источном Тиролу, преко радија чула да је у Лијенцу у току изложба посвећена козачкој трагедији и била је један од њених посетилаца.

Дарија Шербаков је умрла у 102. години. Јуриј и Марија су заједно провели пола века. Године 1962. добили су кћерку Татјану, а две године касније сина Александра. Обоје су стоматолози и данас живе у Београду. Татјана има кћерке Марију, студенткињу психологије, и Наташу, која завршава средњу школу, док су Александрови синови, близанци Стефан и Бојан, средњошколци.

Јуриј Бокарев више није међу живима. Преминуо је јануара 2009, само неколико месеци пошто је са супругом прославио златну свадбу. Почива на Чачанском гробљу.

Извори и литература:

1. Бокарев Марија, *Обилазак источне обале САД и Канаде и њосетиа шетња Даша*. Рукопис није објављен.
2. Боракев Јуриј, дневник који је водио током боравка у Америци на стручном усавршавању 1962. и 1963. године. Рукопис није објављиван.
3. Влајковић Миодраг, *Свој година Друје деофрагске гимназије 1870-1970*, Београд, 1970.
4. Документа из породичне архиве (сведочанства, дипломе, изводи, решења, уверења, потврде, фотографије...)
5. Ђоковић Милан (приређивач), *Десет година развоја Фабрике резној алаша*, Чачак, 1963.
6. Јовановић Мирослав, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*, Београд, 1996.
7. Литвињенко др Стеван, *Руски лекари у Србији и Црној Гори*, Српско лекарско друштво, Београд, 2007.
8. *Rochester Democrat and chronicle*, Rochester, 1962.
9. Stadler Harald/ Kofler Martin/ Berger C. Karl, *Flucht in die Hoffnungslosigkeit /Die Kosaken in Osttirol*, Studien Verlag Innsbruck, Wien, Bozen, 2005.

The Bokarevs, Russians who Cured Serbian People and Developed their Industry

Aleksandar and Natalija Bokarev fled from Russia after the October Revolution and permanently settled in Serbia. Aleksandar came from Kharkov and Natalija, daughter of Tsar general Mihailo Gonacarov, was born in the Caucasus. They met in Belgrade where both of them were students of School of Medicine. After finishing studies they worked together in different regions of Serbia, in Cajetina for the longest period of time and where one street is named after Aleksandar Bokarev. After divorce Natalija moved to Cacak where she worked for some time in Health Center No. 4 at the time in the Street Ratko Mitrovic.

Aleksandar and Natilija's son Jurij, graduated engineer of metallurgy, spent his whole working life in Cacak. He was one of the first engineers of the Factory of Cutting Tools and contributed a lot to its development. The knowledge gained at the Faculty and during the work in the factory, he enhanced with specializations abroad. He presented his papers at professional gatherings and published them in scientific magazines. He also travelled a lot abroad and when he visited Canada and America in 1986 with the wife Marija he visited his aunt who lived in the American state Main. Darija Serbakov experienced destiny of a refugee twice, and in the conversation with relatives from Cacak she revived memories of her long, troubled and excited life of a refugee. She died at the age of 102.

Marija BOKAREV
Emilija VISNJIC

Les Bokarev, les Russes qui soignèrent le peuple serbe et développèrent son industrie

Alexandre et Natalia Bokarev échappèrent de Russie après la Révolution d'Octobre et s'installèrent définitivement en Serbie. Alexandre vint de Harkov, tandis que Natalia, fille de Mikhail Goncharev, général du tsar, elle naquit dans le Caucase. Ils se rencontrèrent à Belgrade où ils furent tous les deux étudiants à la Faculté de médecine. Après l'achèvement de leurs études, ils furent employés dans diverses parties de la Serbie, le plus longtemps à Cajetina, où une rue porte aujourd'hui le nom d'Alexandre Bokarev. Après leur divorce, Natalia déménagea à Cacak et travailla un certain temps au Centre de santé numéro 4, dans la rue Ratko Mitrovic d'alors.

Jurij, le fils d'Alexandre et de Natalia, ingénieur métallurgiste diplômé, passa son entière carrière à

Cacak. Il fut un des premiers ingénieurs de l'Usine d'outils de coupe et contribua considérablement à son évolution. Les connaissances acquises à la Faculté et durant son travail dans l'usine furent enrichies par des formations à l'étranger. Il exposa ses travaux lors de réunions expertes et les publia dans des revues commémoratives. Il alla souvent, concernant sa vie privée, à l'étranger et, à l'occasion d'une visite au Canada et en Amérique, en 1986, avec son épouse Marija, il rendit visite à sa tante qui vécut dans l'état américain le plus septentrional, le Maine. Daria Scherbakov se heurta à deux reprises au sort d'émigrée et, lors de l'entretien avec ses proches de Cacak, elle raviva les souvenirs de sa longue, difficile et émouvante vie de réfugiée. Elle mourut à l'âge de 102 ans.

Marija BOKAREV
Emilija VISNJIC

1 - Михаило Гончарев

2 - Најталија Гончарев са мајком, сесџрама и браћом

3 - Најталија Гончарев са сесџром и браћом

4 - Издељничийво на острву Лемнос

5 - Издељничийво на острву Лемнос

6 - Издељничийво на острву Лемнос

7 - Издељничийво на острву Лемнос

8 - Издељничийво на острву Лемнос

9 - Избељилиштво на острву Лемнос

10- Анајтомски инстийиуи у Београду

11 - Михаило Гончарев (1939)

12- Александар Бокарев са родитељима у Русији

13- Дача Бокаревих у Русији

14 - Александар Бокарев на медицинском факултету у Русији

15 - Александар Бокарев као спортиста

16 - Александар Бокарев као њридник Сокола у Југославији

17 - Најмилија и Александар Бокарев после венчања

18 - Јуриј Бокарев као дечак

19 - Најмилија, Јуриј и Александар Бокарев

20 - Јуриј Бокарев за време сјудија у Београду

21 - Јуриј Бокарев као инжењер ФРА у Чачку